

Z WEBOVEJ PORADNE

Osobitá. – Aký slovný druh je názov vrchu *Osobitá*?

Geografický názov vrchu v Západných Tatrách *Osobitá* je substantivizované adjektívum, čiže pôvodne prídavné meno, ktoré nadobudlo charakter podstatného mena. Nepomenúva sa ním vlastnosť, ale vec (geografický objekt), pričom si však toto substantívum zachovalo adjektívne skloňovanie podľa vzoru *pekný (pekná)*, t. j. *schádzam z Osobitej, mierim k Osobitej, vidím Osobitú, písali o Osobitej, za Osobitou*.

Substantivizované adjektíva – pôvodne prídavné mená, ktoré prešli k podstatným menám – sú napríklad aj niektoré mužské priezviská (*Jesenský, Dlhý*) a všetky prechýlené ženské priezviská (*Jesenská, Dlhá* aj *Jarošová, Koreňová*), názvy osôb ako *vedúci, domáca*, či substantíva typu *zápisné, cestovné, stočné, hádzaná, hudobná, polnočná* a pod.

Konkrétne a abstraktné podstatné mená. – Slová *obloha* a *kyslík* sú abstraktné alebo konkrétne podstatné mená?

Slová *obloha* („zdanlivá klenba nad zemským povrchom“) a *kyslík* sú konkrétne podstatné mená, slovo *kyslík* sa v rámci konkrétnych podstatných mien zaraďuje medzi látkové podstatné mená.

Predstava, že konkrétne podstatné mená sú iba pomenovania vecí, ktoré možno uchopiť, je mylná. Konkrétne podstatné mená sú pomenovania (relatívne) samostatne existujúcich substancií (hmatateľných aj nehmateľných, napr. *dom, strom, ujo, mačka, drevo*, ale aj *vietor, vzduch, para, kyslík, obloha, oblak*), ako aj pomenovania fiktívnych bytostí (*anjel, víla, jednorožec*). Abstraktné podstatné mená pomenúvajú deje, duševné stavy, vzťahy a vlastnosti, ktorých existencia je viazaná na nositeľov, pôvodcov a pod. a väčšina z nich vznikla zo slovies, prídavných mien alebo z prísloviek. Patria medzi ne výrazy ako *beh, spánok, spev, vlastníctvo, rozum, cit, krása, dobro, zlo, spravodlivosť, právo, začiatok, koniec, blízkosť* a pod. Medzi konkrétnymi a abstraktnými podstatnými menami nie je pevná hranica. V určitých kontextoch a významoch môže byť niekto-

ré slovo abstraktné podstatné meno a v inom kontexte môže byť to isté slovo konkrétne podstatné meno. Napríklad slovo *dohoda* s významom „dosiahnutie zhody“ je abstraktné podstatné meno a *dohoda* ako „písomnosť, dokument“ je konkrétne podstatné meno. Slovo *domov* sa používa vo významoch „miesto, kde človek býva“, napr. *teplo domova*; *stratiť, opustiť svoj domov*; *hľadáme domov pre psíka*, alebo „zariadenie poskytujúce spoločné ubytovanie a iné služby“, napr. *domov sociálnych služieb*; *detský domov*. V týchto významoch, kde je slovo *domov* v podstate zameniteľné so slovom *dom*, ide o konkrétne podstatné meno. Slovo *domov* sa však niekedy používa aj v abstraktnejších významoch. Napríklad v spojeniach ako *pocit domova* a *túžiť po vlastnom domove* (vo význame „túžiť niekam patriť, mať rodinu“) možno považovať slovo *domov* za abstraktné podstatné meno.

Oblička a ľadvina. – Je pravda, že slova *ľadvina* je spisovné? Nie je to čechizmus?

Podstatné meno *ľadvina* má praslovanský pôvod (z praslovanského *ľedva*) a v slovenčine sa hodnotí ako spisovný výraz, ktorý sa však nepoužíva ako odborný termín. V odbornej terminológii sa pre párový orgán v tele cicavcov vylučujúci moč používa pomenovanie *oblička*. Takto sú slová *ľadvina* a *oblička* spracované vo všetkých aktuálnych slovníkoch slovenského jazyka a slovo *ľadvina* sa ako spisovný výraz uvádza aj v Pravidlách slovenského pravopisu.

O zámenách *tu* a *sem*. – V akom kontexte môžem používať ukazovacie zámeno *tu*? Aké zámeno mám použiť vo vetách *Tu som chodil do školy/Sem som chodil do školy*, *Tu chodievam nakupovať/Sem chodievam nakupovať*?

Slovo *tu* je ukazovacie príslovkové zámeno, ktoré ukazuje na miesto v blízkosti hovoriaceho a znamená „na tomto mieste“, napr. v spojeniach *stretneme sa tu*; *sme tu všetci*; *bývam tu*; *zostaneme tu do zajtra*. Ak však chceme vyjadriť smer k hovoriacemu alebo do jeho blízkosti, použijeme ukazovacie príslovkové zámeno *sem*, t. j. „na toto miesto“, napr. *prišiel som sem vlani*; *prines to sem*; *som rád, že sa sem vrátil*. V niektorých oblastiach Slovenska sa v nárečiach zámeno *tu* používa aj vo význame „sem“, napr. *prišiel tu už vlani*; *rozhodol sa, že sa tu ešte vráti*; *pod' tu*.

Vyjadrenia *Tu som chodil do školy* a *Sem som chodil do školy* možno použiť s obidvoma zámenami, pretože sa môžeme spýtať *Kde si chodil do školy?* – na tomto mieste = tu – aj *Kam si chodil do školy?* – na toto miesto = sem. Z dvojíc viet *Tu chodievam nakupovať* a *Sem chodievam nakupovať* odporúčame formuláciu so zámenom *sem*, ktorá je odpoveďou na otázku *Kam chodievaš nakupovať?* – na toto miesto (nie na tomto mieste chodievam nakupovať). Zámeno *tu* by bolo vhodné použité v podobnej vete *Tu často nakupujem*. – Kde často nakupujem? – na tomto mieste.

Predložka v názvoch s miestnym určením. – Mám v názvoch *Obecná knižnica Pribovce*, *Materská škola v Pribovciach*, *Obecný úrad Pribovce* použiť predložku alebo nie?

V názvoch typu *Obecná knižnica Pribovce*, *Materská škola v Pribovciach*, *Obecný úrad Pribovce* sa v slovenčine uplatňujú oba spôsoby pomenovania – s predložkou aj bez predložky –, z nich odporúčame uprednostniť predložkové spojenie, teda *Obecná knižnica v Pribovciach*, *Materská škola v Pribovciach*, *Zberný dvor triedeného odpadu v Pribovciach*.

Obyvateľské názvy. – Ako sa tvoria obyvateľské mená od týchto geografických názvov: *Cookove ostrovy*, *Marshallove ostrovy*, *Šalamúnove ostrovy*, *Spojené arabské emiráty*?

Od niektorých viacslovných názvov štátov sa v slovenčine netvoria jednoslovné obyvateľské mená. Obyvateľov krajín, ktoré ste uviedli, Vám odporúčame nazývať opisne *obyvatelia Cookových ostrovov*, *obyvatelia Marshallových ostrovov*, *obyvatelia Šalamúnových ostrovov*, *obyvatelia Spojených arabských emirátov*.

Obliekať číslo? – Je spojenie *nosiť/obliekať číslo* v súlade so spisovným jazykom?

Skrátené vyjadrenia *nosiť číslo*, *obliekať číslo* vo význame „nosiť, mať oblečený dres s číslom“ sú metonymické formulácie, zo štylistického hľadiska ich možno označiť za hovorové, teda spisovné.

Slovo kancelária v názvoch. – Akým písmenom sa píše slovo kancelária, ak hovoríme o úrade, napr. *Kancelária ministra vnútra*, *Kancelária Národnej rady SR* a pod.?

Slovo *kancelária* odporúčame písať s veľkým začiatočným písmenom, ak ide o plný názov kancelárie ako právnej, riadiacej a reprezentatívnej ustanovizne najvyšších štátnych inštitúcií a úradov, napr. *Kancelária prezidenta Slovenskej republiky*, *Kancelária Národnej rady Slovenskej republiky*. Názov *kancelária ministra vnútra* odporúčame písať s malým začiatočným písmenom.

Slová so základom -mrd-. – Sú slová *mrdať*, *mrdiť sa*, *zmrdať* či *mrdnúť* spisovné a používajú sa aj v súčasnosti?

Slová so základom -mrd-, napr. *mrd* v spojení *byť bez mrdu* „byť bez vôle, apatický“, *mrdaj* „ťažkopádny, pomalý človek“, *mrdať* „vrkoč, účes“, *mrdať* „mykať, potrhávať; krútiť, vrtieť v prstoch“, *mrdiť sa* „mraštiť sa“, *mrdať* „kyvkať, potrhávať“, *mrduť* „myknúť, trhnúť, pohnúť“, *mrduť sa* „pohnúť sa“, *mrduť* „rýchlo pohybovať, krútiť chvostom“ sú známe v slovenských nárečiach (porov. Slovník slovenských nárečí, 2. zväzok), väčšinou ako expresívne výrazy. Odvođeniny *zmrdať*, *zmrdať*, *zmrdať* a *zmrdať* vo význame „pokývať, pomykať“ sa uvádzali v staršom Slovníku slovenského jazyka ako expresívne slová. V súčasnosti sa slovesá *mrdať* a *mrduť* vo význame „mykať, potrhávať, pošklbávať“ uvádzajú v Pravidlách slovenského pravopisu a v Krátkom slovníku slovenského jazyka ako expresívne slová, no v Synonymickom slovníku sa pri slovese *mrdať* uvádza aj jeho druhý význam „súložiť“ kvalifikovaný ako vulgarizmus. V súčasnosti sa niektoré odvođeniny zo základu -mrd- v slovenčine vnímajú ako vulgarizmy, čomu zodpovedá aj ich spracovanie v Slovníku súčasného slovenského jazyka (M – N; 2015). Významový posun týchto slov v slovenčine možno vysvetliť azda aj vplyvom češtiny, kde (podľa českých etymologických slovníkov) má východiskové sloveso *mrdať* (takisto ako odvođenina *zmrdať*) aj tento vulgárny význam. V slovenčine sa slovo *zmrdať* neuvádzalo ani v starších slovníkoch a nie je naň doklad ani v kartotéke nárečového oddelenia (iba na sloveso *zmrduť* „ledabolo hodiť telom, plecom“). Vysvetľuje ho iba spomínaný Slovník slovenského slangu ako „nelichotivé pomenovanie človeka“.

Pomenovanie z angličtiny. – Ako môžeme v slovenčine nazvať systém vytvárania zvukov podľa *Daphne Oram*? V angličtine je to *Oramics*.

Systém (techniku) vytvárania zvukov na syntetizátore, ktorý vypracovala Daphne Oramová, možno po slovensky nazvať *Oramovej systém* alebo *Oramovej technika*. Anglickému pomenovaniu *Oramics* zodpovedá v slovenčine podoba *oramika*. Príponou *-ika* sa v slovenčine tvoria názvy odborov, učení a systémov, ako napríklad *matematika*, *etika*, *strofika*, *toponymika*, *polonistika*, *kalanetika* či názov grafického systému *cyrilika*. Tieto pomenovania sa podľa slovenského pravopisu píše s malým začiatočným písmenom, lebo sa nepovažujú za vlastné mená.

Čo je *podvinok*? – Je slovo *podvinok* čechizmus? Aký odborný výraz máme použiť pre rozkreslený vzor na tvorbu paličkovanej čipky?

Slovo *podvinok* pochádza z češtiny, presnejšie z českého slova *podvíněk*, ktoré sa v Příručnom slovníku jazyka českého (v 4. zväzku z r. 1941 – 1943) vysvetľuje ako textilný termín vo význame „na papieri nakreslený vzor, ktorý sa navíja na valec pri ručnom paličkovaní čipiek“. V slovenských nárečiach je doložené iba slovo *podvinka* vo význame „podšívka z inej látky na ženskej sukni“ (porov. 2. zväzok Slovníka slovenských nárečí). Zo slovo tvorného hľadiska však nemožno slovo *podvinok* odmietnuť, súvisí so slovesom *podviniť*, ktoré sa v Slovníku slovenského jazyka vysvetľuje ako zriedkavé slovo vo význame „obvinuť, ovinuť niečo okolo spodku niečoho“. Podobne boli utvorené aj slová *závinok* (v botanickej terminológii) alebo *obvinok* (zriedkavé označenie obväzu). Keďže predloha na paličkovanie sa navinie (a prišpendlí) na valcovitú podušku, ide vlastne o predmet (papier) ovinutý a umiestnený pod vznikajúcou čipkou.

V niektorých odborných publikáciách, napr. v Slovenskej všeobecnej encyklopédii Encyclopaedia Beliana alebo v Encyklopédii ľudovej kultúry Slovenska, sa v rovnakom význame ako slovo *podvinok* používajú výrazy *predloha*; *vzor na podklade*; *nakreslený alebo vypichovaný vzor na poduške*; *vzorkovnica*. V Krátkom slovníku slovenského jazyka sa vo význame „znázornenie vzorky na papieri“ uvádza slovo *vzorkovnica* a v Synonymickom slovníku slovenčiny aj synonymum *vzornica*. Pomenovanie *podvinok* možno štylisticky kvalifikovať ako profesionalizmus, teda slovo, ktoré v rámci určitej odbornej skupiny slúži ako ekonomický dorozumievací prostriedok.

Obojsmerná cesta. – Na našej ulici, na ktorej zmenili premávku z jednosmernej na obojsmernú, sa objavila značka *zobojsmerná cesta*. Je to správne?

Prídavné meno *zobojsmerný* (*zobojsmerná cesta*) nezodpovedá tvoreniu slov v slovenčine. Cestu, ktorá bola zmenená z jednosmernej na obojsmernú, možno nazvať *zobojsmernená cesta*. Na značke upozorňujúcej, že na ceste je obojsmerná premávka, stačí uviesť spojenie *obojsmerná cesta*.

Vinenie. – Je spisovné slovo *vinenie*?

Slovesné podstatné meno utvorené zo slovesa *viniť* má systémovú podobu *vinenie* (v praxi sa v rovnakom význame používa slovesné podstatné meno *obviňovanie* utvorené zo slovesa *obviňovať* synonymného k slovesu *viniť*) a skloňuje sa podľa vzoru *vysvedčenie*.

Názov predajne s obuvou. – Existuje popri názve topánok *obuv* aj pomenovanie predajne *obuva*, napr. *topánky kupujeme v obuvede*?

Predajňa obuvi sa hovorovo nazýva *obuv*, napr. *v obuvi predávajú aj vložky do topánok a ponožky alebo na Obchodnej ulici sú dva obchody s koženou galantériou a niekoľko obuví*. Štátny podnik na distribúciu obuvi za socializmu mal názov *Obuv* a tak sa volali aj jeho predajne. Nespisovný tvar *obuva*, ktorý sa niekedy používal, si vytvorili používatelia omylom: vraveli *bol som v obuvede* (podľa vzoru *žena*) namiesto *bol som v obuvi* (vzor *kost*) a následne analogicky so vzorom *žena* si spätne vytvorili aj nominatív sg. *obuva*.